

Finszter Géza

A rejtőzködő bűn és a büntető hatalom

Hiding crime and punishing power

Absztrakt

A múlt megismerése akkor kap eljárásjogi jelentőséget, amikor valamely megtörtént eseményhez jogkövetkezmények járulnak. A bűnügyek mellett ezt láthatjuk a civiljogi perekben, a közigazgatási hatósági eljárásokban, de példák hozhatók a munkajog területéről is. Amennyiben a kriminalisztika a múltbeli esemény rekonstrukciójának a tudománya, akkor indokolt lehet annak kiterjesztése valamennyi jogterületre. Ilyen fordulat azonban nem következett be, a nyomozástan megmaradt bűnügyi tudománynak. A cikk ennek a helyzetnek az okait kutatja.

Kulcsszavak: kriminalisztika, a múlt megismerése, büntetőeljárás

Abstract

Learning the past will acquire a procedural significance when some real event of the past would trigger legal consequences. In addition to criminal cases this can be realized in civil litigation, in administrative procedures of the public power, but examples can also be taken from the field of labour law. As criminalistics represent the science of reconstructing a past event, an extension of it to all legal fields can be reasoned. However, such a turn does not have taken place, the discipline of investigation remained within the sphere of criminal sciences. The article examines the causes of that.

Keywords: criminalistics, learning the past, criminal procedure

A bűnügyek és a szabálysértések feltárásának mindig sajátos arculatot ad, és ezért a jogi megismerés más területeitől elkülöníti az a körülmény, amelynek az egyik oldalán találjuk a rejtőzködő jogsértést, a másik póluson pedig az

állam impériumát, azt a büntető hatalmat, ami nélkülözhetetlen a társadalomvédelmi célok megvalósításához.

A rejtőzködő bűn

A polgári eljárásokban is gyakori, hogy a peres igényt eldöntő tények megállapítása nehézségekbe ütközik, de kétségtelen, hogy ott számos körülmény segíti a jogvita megoldását. A felek a jogügyletet nem kívánják elrejtteni. Írásos szerződést kötnek – az írásbeliség gyakran kötelező – magán- vagy közokiratba foglalják akarataikat, sokszor kötelező az ügyvédi közreműködés, tanúkat hívnak, illetve más módon gondoskodnak arról, hogy esetleges későbbi konfliktusaik rendezhetőek legyenek. Ami nem jelenti sem azt, hogy az igény jogoságának megítélése kevésbé lenne bonyolult feladat, sem azt, hogy a valóság megállapítása minden peres fél érdekében állna. Ennek ellenére a felmerülő jogkérdések többsége a polgári igazságszolgáltatást megelőző hosszadalmas bizonyítási előkészítés nélkül is eldönthető. Ezzel szemben a jogsértések, és különösen a bűncselekmények egy jelentős része tanult viselkedés, szükségletkielégítő magatartás, amelyben a bűn eltitkolásának technikáira is kiterjed. Racionalitását éppen az esély adja, amely szerint az elkövető elkerülheti a felelősségre vonást. Nem kevésbé nehezen felderíthetőek azon irracionális, indulatoktól vezérelt deliktumok, amelyek esetében sem észszerűségről, sem tanulásról nem beszélhetünk, de éppen a spontaneitás állhat a sikeres bizonyítás útjában. A nyomozás mint megismerési folyamat, mint felderítés, mint a bizonyítékok felkutatásának professzionális taktikája és technikája e jellemzőkre adott válaszként alakult ki.

A kriminalisztikai módszertan terjeszkedésének egy másik irányára Petrétei Dávid hívja fel a figyelmet: „*A XXI. századra elszakadt a büntető eljárásjogtól, eszköztára bevethető a magánnyomozásoktól kezdve a szabálysértési jogon át a munkabalesetek kivizsgálásáig nagyon sok területen. A megismerés eszköztára rohamosan fejlődik, a szak-természettudományok alap kutatásainak megfelelően. A kriminalisztikai megismerési módszertan sok hasonlóságot mutat az orvosi diagnosztikával vagy akár a régészettel is.*” (Petrétei, 2018).

Az állam büntető hatalma

A magánjog az a terület, ahol a felek rendelkezési joga a legszélesebb, az állami beavatkozás pedig a lehető legszűkebb körre szorítandó. Itt nem találkozunk

azokkal a társadalomvédelmi követelményekkel, amelyek a közjogot jellemzik. A közjog részeként funkcionáló büntetőjognak viszont eminens feladata a közjavak védelme, amelyhez hatékony, és kizárólag az államot megillető eszközökre van szüksége. „Az Alaptörvény és a jogszabályok érvényre juttatása érdekében kényszer alkalmazására az állam jogosult.” (Alaptörvény C. cikk 3. bekezdés). Az állami kényszer egyik megjelenése az államigazgatási hatósági jogkörbe sorolható rendészeti kényszerintézkedés, aminek ultima ratioja a legitím fizikai erőszak monopóliuma. Ettől különböző az állam büntető hatalma, amit jól reprezentálnak a büntetés jogával szoros összefüggésben álló büntető-eljárási kényszerintézkedések, különösen azok, amelyek a személyes szabadság korlátozásával járnak. Utóbbiak eljárási oka az, hogy az igazság megállapítása során számos nehézség merülhet fel, a hatóság ismerethiányban szenved, az elkövető viszont információs monopólium birtokában van. Nem ritkán a maga teljességében csak ő hordozza azt a tudást, ami az általa elkövetett bűncselekmény megismeréséhez szükséges. A bűncselekmény előkészítése során, a véghezvitelkor és azt követően is lehetősége van arra, hogy a felelősségre vonást elkerülje vagy akadályozza, de arra is, hogy a megkezdett bűnös úton továbbjárjon, vagy újabb bűncselekmény megvalósításába fogjon. Alapvetően – más eljárásjogi célok mellett – ezeknek a veszélyeknek a korlátok közé szorítására szolgálnak a büntetőeljárási kényszerintézkedések. Alkalmazásuk törvényes feltételeinek kialakítása, és foganatosításuk normatív rendje a büntetőeljárás-jog kompetenciája. A kényszerintézkedések jogszerű alkalmazása a múltra és a jelenre vonatkozó tények megismerését, illetve jövőbeni feltételek bekövetkezésének valószínűsítését igényli, és ehhez már a kriminalisztika által kidolgozott módszerekre van szükség.

Szakmai tudás vagy tudományos ismeret

A bűn megismerése az igazságszolgáltatás számára történik, ezért a büntetőeljárás minden jogász szakképesítésű szereplőjétől elvárható a kriminalisztikai jártasság. A nyomozón kívül, munkája során az ügyész, a bíró és a védőügyvéd is kriminalisztikai problémák egész sorával szembesül. Ezek a kérdések az eljárás egyes alanyai számára eltérő módon merülnek fel, és eltérő válaszokat igényelnek. A kriminalisztikai felkészültség:

- a nyomozásban elsősorban a gyanú megfogalmazásához, a verziók felépítéséhez, a felderítés megtervezéséhez és a nyomok felkutatásához szükséges;
- az ügyészi szakban a vizsgálatnak, a vádemelésnek és a vádképviselőnek az egyik szakmai alapját alkotja;

- feltétele a sikeres védelemnek;
- a tárgyaláson a bíró számára lehetővé teszi a bizonyításnak olyan szintézisét, ami nélkülözhetetlen a bizonyítékok mérlegeléséhez, és az erre alapított belső meggyőződés kialakításához, végső soron a bírósági döntés meghozatalához.

Mi tehát a kriminalisztika? Bűnüldözési gyakorlat vagy tudomány? Mindkettőt egyszerre!

A nyomozások a gyakorlati cselekvés szinterei. A nyomozó hatóság nem laboratórium, hanem bűnüldöző szerv, ahol naponta kell bűnügyeket megoldani. Ebben a folyamatban nem tudományos igazságok, hanem történeti tényállások várnak feltárára, a cél nem az elmélet gazdagítása, hanem az állam büntető igényének érvényesítése.

A nyomozási gyakorlat ugyanakkor tárgya és egyben felhasználója is a kriminalisztika tudományának. A praxis nyújtja a kriminalisztikai kutatások számára azt az empiriát, amelynek tanulmányozása révén megismerhetők annak törvényszerűségei. A kutatási eredmények visszakérülve ebbe a közegbe, a büntetőeljárás törvényes és eredményes működését támogatják. Az előbbiekből következik, hogy a kriminalisztika fogalom három definíciót is elbír: először a bűnüldöző hatóságok gyakorlati tevékenysége, másodsor a nyomok keletkezésének, felkutatásának és a büntetőeljárásban való felhasználásuknak törvényszerűségeit kutató bűnügyi tudomány, harmadszor az állam- és jogtudományi, valamint a rendészettudományi karokon oktatott tantárgy.

A kriminalisztika fogalma

A hazai kriminalisztikai szakirodalom egységes abban, hogy kiindulási pontként elfogadja Viski László meghatározását, amely az 1961-ben kiadott nyomozástani kézikönyv bevezetőjében olvasható:

„A kriminalisztika a bűncselekmények nyomozásának, felderítésének tudománya. Célja, hogy a tételes jog által meghatározott keretekben olyan módszereket és eljárásokat dolgozzon ki, amelynek a segítségével a készülő bűncselekmények leleplezhetőek, megakadályozhatóak, a már elkövetett bűncselekmények felderíthetőek, elkövetőjük megállapítható és felelősségre vonható. A kriminalisztika tanulmányozza a nyomozás szolgálatában álló természettudományos, műszaki, technikai eszközök és eljárások egyes fajtáit, a nyomozási módszereket, a nyomozási cselekmények véghezvitele során célszerű eljárásmodot meghatározó elveket és szabályokat, végül az egyes bűncselekmény fajták felderítésére

alkalmas eszközök és módszerek célszerű és tervszerű felhasználásának kérdéseit. Ismeretanyaga egységes összefüggő egészet alkot, amelynek alkalmazása a bűncselekmények felderítésének eredményesebbé tételével szolgálja a bűnözés elleni küzdelem céljait.” (Kriminalisztika, 1961).

Felderítés a büntetőeljárásán kívül

Viski formulájának első mondata szerint a kriminalisztika tudományának tárgya a nyomozás, a felderítés. Szakirodalmi vita folyt arról, hogy miként értelmezhetők a nyomozás és a felderítés fogalmak (Borszéki & Lakatos, 1999). Volt olyan időszak, amikor konszenzus alakult ki, miszerint a felderítés a nyomozás előtti, jog által nem szabályozott rendészeti intézkedések sora, amelynek fő célja a bűnüldöző hatóságok információs szükségletének kielégítése. A büntetőeljárást megelőzően gyakorolt felderítés nem csupán a jogi szabályozást nélkülözte, hanem – főként a titkosság okán – a tudományos vizsgáladásoktól is elzárkózott. És valóban, a kriminalisztikai szakirodalomban múltjában sokáig hiába kerestünk volna a nyomozáson kívüli felderítés elméletét tárgyaló munkákat, ezeket az érintett bűnüldöző szervek oktatási anyagai és belső hivatali dokumentumai helyettesítették. A nyomozás ellenben a büntetőeljárás jog által szabályozott bizonyítási cselekmények láncolata, ami már legalább százötven év óta, a tudományos igény diktálta kutatói érdeklődés tárgya. Lényegében ebből az igényből és érdeklődésből született meg a kriminalisztika.

A kutatási tárgy szűkebb és tágabb meghatározása

A „Viski definíció” második mondata a kutatási tárgyat egyfelől szűkíti, amikor azt „*a tételes jog által meghatározott keretekben*” helyezi el, másfelől viszont bővíti is, amikor olyan eljárásokról és módszerekről szól, amelyek nem csupán a már elkövetett bűncselekmény gondolati rekonstrukcióját teszi lehetővé, hanem alkalmasak a készülő bűncselekmények leleplezésére és megakadályozására. Többben a kriminalisztika tárgyának tekintik azoknak a rendészeti beavatkozásoknak a taktikáját is, amelyek az elkövetők kézre kerítését, a bűnös magatartás félbeszakítását és az elfogást szolgálják (Molnár, 1995). „*Logikailag és történetileg is a büntetőeljárás a bűnüldözéssel kezdődik, amelyben a bűncselekmény felderítése, a bizonyítékok felkutatása, rögzítése, a feltételezett elkövető felderítése és esetleges elfogása is beletartozik.*” (Király, 2000).

A kutatási tárgy terjedelmének megállapítása nem független a büntetőeljárás egyes szakaszainak egymáshoz való viszonyától és a büntető igazságszolgáltatásban játszott szerepétől. A kriminalisztika tárgyának a nyomozásra szűkítése nem jelentett veszteséget akkor, amikor a nyomozást a büntetőeljárás egyik főszakaszának tekintették, és jelentőségét azonosították a tárgyalással. Ez a szűkítés azért sem okozott fejtörést, mert a vádemelés és a bírósági tárgyalás a feltárt tényállás jogi értékelésének mutatkozott, ami már nem kriminalisztikai, hanem büntető anyagi és eljárásjogi feladvány, mondhatjuk úgy is, hogy jogalkalmazói teljesítmény.

Volt egy viszonylag rövid időszak, amelyben kísérlet történt az eljárási szakaszok átértelmezésére. Eszerint az igazságszolgáltatást előkészítő nyomozás nem lehet egyenrangú a tárgyalással, és nem is várható el attól olyan eredmény – a tényállás minden részletében való és teljes bizonyosság erejével történő feltárása –, amely csak a bírósági ítéletnek lehetnek a tulajdonságai. Ezzel összefügg az a kérdés is, hogy ami a nyomozásban megvalósul, az vajon bizonyításnak tekinthető-e, avagy ott csupán a bizonyítási eszközök felderítése, rögzítése és a további eljárás számára való biztosítása történik. A szűkebb értelemben felfogott bizonyítás a tárgyaláson történik, vélték többen. Ezt a konstrukciót a szakemberek egy része kritikával illette (Katona, 2004). Részben az ellenvetések hatására visszatértünk ahhoz a korábbi felfogáshoz, miszerint az eljárás előkészítésekor a tárgyalással azonos jelentőségű bizonyítás folyik. Eszerint a bíróságnak nincs kitüntetett szerepe, sőt, ha azt is számításba vesszük, hogy a hatályos szabályozás milyen széles körben teszi lehetővé a büntető felelősség megállapítását tárgyalás nélkül, akkor még inkább szembesülhetünk az előkészítő szakasz felértékelődésével. A nyomozás felderítésre és vizsgálatra bontása lényegében megfelel annak a már idézett tankönyvi álláspontnak, miszerint a felderítés a nyomozásnak az a szakasza, amelynek célja az ismeretlen elkövető személyének megállapítása, felkutatása és kézre kerítése (Borszéki & Lakatos, 1999). Ehhez képest a vizsgálat az ügyészség döntésének megalapozása a gyanúsított elleni eljárás befejezéséről.

Az előbbieket alkalmat adhatnak a kriminalisztika tárgyával kapcsolatban néhány következtetés levonására.

- A kriminalisztika megmaradt a nyomozás tudományos eszközökkel kidolgozott tanának. A vádemelésnek és a bírósági tárgyalásnak nincs önálló kriminalisztikája. Indokolt viszont a büntető igazságszolgáltatás szakembereinek kriminalisztikai ismereteit tovább gyarapítani.
- A kriminalisztika feladata a bűnüldözés teljes folyamatának (előkészítő eljárás, nyomozás) tanulmányozása abból a célból, hogy az valóban a hatékony bűnüldözést szolgálja, és ne válhasson az emberi jogok önkényes

korlátozásának eszközévé. Ennek azonban az a feltétele, hogy a leplezett eszközökkel folytatott titkos felderítés teljes terjedelmében a büntetőeljárás jogban kerüljön szabályozásra. Ezt a feltételt a hatályos büntetőeljárás törvény teljesítette. „*A leplezett eszközök alkalmazása olyan, a magánlakás sérthetetlenségéhez, valamint a magántitok, a levéltitok és a személyes adatok védelméhez fűződő alapvető jogok korlátozásával járó, a büntetőeljárásban végzett különleges tevékenység, amelyet az erre feljogosított szervek az érintett tudta nélkül végeznek.*” [A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 214. § (1) bekezdése].

- A kriminalisztika kutatási tárgyát bővíteni szükséges a bűnüldözés tárgyi és személyi feltételeinek vizsgálatával. A büntető igazságszolgáltatás szervezeti kérdései ugyancsak elméleti alapokat kívánnak, ezek kimunkálása azonban inkább a büntetőeljárás jog tudományának lehet a feladata.

Az előbbieken felsorakoztatott követelmények a kriminalisztika tudomány jövőbeni fejlesztésének irányait rajzolja meg. Ezek szerint meg kell őriznie alapvető küldetését, az egyes bűncselekmények nyomozásának taktikai és technikai eszköztárának kritikai elemzését és fejlesztését. Emellett a leplezett eszközöknek az előkészítő eljárásban és a nyomozásban történő alkalmazása ugyancsak kriminalisztikai módszerekkel történő feltárássra vár. Végül feladata a bűnözéssel mint tömegjelenséggel szemben felépített bűnüldözési szervezet legcélszerűbb kialakításának és működtetésének a támogatása a maga tudományos eszközeivel.

A hagyományos és a stratégiai kriminalisztika

A hagyományos kriminalisztikai gondolkodás, amelynek forrásvidéke a 19. század európai polgárosodásában található, az egyedi bűnesetek megoldására koncentrált, és nem tekintette feladatának a bűnözés átfogó tanulmányozását, amit meghagyott az ugyanabban az időben születő kriminológiának. Ez a képzet emlékeztet a detektív történetek szerkezetére, amelyben egy elkövetett bűncselekménnyel szemben áll egy (rendszerint zseniális) nyomozó. A valóságban azonban a bűnügyi rendőrségeknek, a bűnüldöző hatóságoknak mindig a bekövetkezett bűncselekmények tömegével kellett szembe nézniük, amihez a kriminológiának nem volt sok szava, mert annak figyelmét a jövőben fenyegető bűnök megelőzése kötötte le. Különösen a bűnözés 20. században megfigyelt növekedése, és a bűnüldözés eredményességének hanyatlása sürgette bűnüldözési stratégiák kialakítását, olyan szervezeti, jogi és működési feltételek folyamatos és tervszerű biztosítását, ami nem csupán egyetlen deliktumra figyel,

hanem a bűnözés teljes terjedelmével szemben kíván hatékony megoldásokat. Erre a feladatra vállalkozik a stratégiai kriminalisztika. A bűnüldözési stratégia jelentőségére először Szabó András hívta fel a figyelmet egy 1988-ban a Belügyi Szemlében publikált tanulmányában (Szabó, 1988).

A stratégiai kriminalisztika egyik új iránya a kriminalisztikai logisztika, amely a sikeres bűnüldözéshez szükséges tárgyi feltételek folyamatos biztosításának feltételeit tanulmányozza. Déri Pál a korszerű nyomozásról és az integrált bűnüldözésről írt tanulmányában részletesen bemutatja azokat a krimináltaktikai megfontolásokat, amelyek eredményeként elérhető, hogy a felderítő beavatkozása az elkövetés helyéhez legközelebb, az elkövetés időpontjához képest a legkevesebb idővesztéssel történjék, mégpedig olyan módon, hogy a bűnüldözés a legmagasabb szakértelmet és technikai készséget mozgósítsa (Déri, 2004). A kriminalisztikai menedzsmentnek arra kell törekednie, hogy adottak legyenek a személyi feltételek. Ahhoz, hogy ezek a képességek sikerre vezessenek, szükséges felhasználni a kriminalisztikai informatika új lehetőségeit, különösen a számítógépes automatizált szakértői rendszereket és az ezekhez társuló korszerű nyilvántartásokat (Déri & Budai, 1991).

A rendőri megelőzés túlsúlyba kerülése a represszióval szemben egy olyan átfogó kriminálstratégia megalapozásához vezethet, ami képes létrehozni a „*bűnfelderítés és a megelőzés egységes rendszerét*” (Kube & Simmross, 2002).

A rendészeti és a büntetőeljárás kényszer

Ami a bűncselekményt megszakító és az elkövetők elfogására irányuló rendészeti beavatkozások kriminalisztikai vizsgálatát illeti, azt kell megállapítanunk, hogy a legitim erőszaknak ezek a formái eddig nem kerültek tanulmányozásra, a krimináltaktikai kézikönyvekben még utalás sincs rájuk. A hiány egyik oka, hogy a rendészeti kényszerintézkedések kívül esnek a büntetőeljárás szabályozás körén, a másik ok pedig az lehet, hogy a büntetőeljárás kényszerintézkedésekre a tudomány hagyományosan nem megismerési, hanem kizárólag szabályozási problémaként tekintett, ami az eljárási dogmatika hatáskörét indokolja.

A kényszerintézkedéseknek két formáját kell megkülönböztetni.

- A rendészeti kényszer nem az eljárási törvényekben, hanem rendszerint a rendvédelmi szervek szervezeti törvényeiben kap szabályozást, végrehajtása sem csupán a nyomozó hatóságok, hanem közrendvédelmi és különleges rendőrségi szolgálatok, valamint más rendvédelmi és nemzetbiztonsági szervek feladata, teljesítése speciális készségeket, képességeket és jártasságot

követel. A legitim fizikai erőszak szükséges és arányos alkalmazásának fogásai a kiképzés során sajátíthatók el, törvényszerűségeit nem a kriminalisztika, hanem a rendészettudomány tanulmányozza. A rendészeti kényszer célja a jogsértésből keletkező veszélyek elhárítása vagy csökkentése.

- A büntetőeljárás kényszerintézkedéseket az eljárás törvények szabályozzák, végrehajtásukra kizárólag nyomozó hatóságok jogosultak, alkalmazásuk normatív rendjének dogmatikája a büntetőeljárás jog tudományának hatókörébe illeszkedik, ellenben gyakorlati alkalmazásukhoz a kriminalisztika dolgoz ki ajánlásokat. A büntetőeljárás kényszerintézkedéseknek csak eljárási okai lehetnek, végső soron céljuk az állam büntető igényének érvényesítése a büntető igazságszolgáltatás útján.

Az előbbieket tisztázását követően pontosítható a kriminalisztika kutatási tárgyának meghatározása. A kriminalisztika önálló kutatási tárgya ezek szerint a büntetőeljárás jog által szabályozott, és a védelem kontrollja alatt álló ismeretszerzés az igazságszolgáltatás számára arról, hogy történt-e bűncselekmény, és annak ki az elkövetője. Mindennek legitim célja az, hogy az állami büntető igény az igazságszolgáltatás útján törvényesen és eredményesen érvényesíthető legyen.

Felderítés és bizonyítás az I. Be. idején

Amikor Viski László felderítésről szól, akkor azt a nyomozással szinonim fogalomként használja, a kriminalisztika tárgya tehát nem a büntetőeljárást megelőző, hanem a nyomozásban teljesített felderítés. Ez az értelmezés felelt meg az 1973. évi I. törvénnyel kihirdetett büntetőeljárás kódex (továbbiakban I. Be.) szemléletmódjának.

Az I. Be. két rendelkezése különösen igényli a kriminalisztikai értelmezést.

- Először figyelmet érdemel, hogy az I. Be. valamennyi eljáró hatóság kötelességévé tette a tényállás valóságnak megfelelő alapos és hiánytalan tisztázását az eljárás minden szakaszában. További fontos konklúzió, hogy az eljárási szakaszok a múlt feltárásában azonos jelentőséggel bírtak, ebből a bírósági tárgyalás sem emelkedett ki. Minden szakaszban az igazságot kellett megállapítani, és valamennyi eljáró hatóság a tényállás megállapítására alkalmas bizonyítékokat meggyőződés alapján bírálta el.
- Másodszor garanciális tartalmú rendelkezés volt, miszerint büntetőeljárást csak bűncselekmény alapos gyanúja esetén és csak az ellen lehetett indítani, akit bűncselekmény alapos gyanúja terhelt. A gyanú fokozatairól szóló

szakirodalom sejteni engedte, hogy az alapos gyanúig vezető úton is folyhat felderítés, de ez sokáig nem került törvényi szabályozásra, és nem is lehetett a kriminalisztikai kutatások tárgya sem.

Az előbbieken vázolt eljárási filozófiát a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban II. Be.) több ponton lényeges átalakította.

Felderítés és bizonyítás a II. Be. idején

A II. Be szerint a nyomozás olyan előkészítő eljárássá vált, amelynek rendeltetése az adatszerző felderítés a bírósági tárgyaláson megvalósuló bizonyítás megalapozásához. Ebből a szempontból a nyomozás nem egyenrangú, hanem alárendelt a bírósági szakasznak, de nem is feladata a tényállás alapos és hiánytalan megállapítása. A nyomozási döntések forrása a hierarchiából fakadó rend és nem a belső meggyőződés. (Ilyen meggyőződés csak személytől és nem szervezettől várható.) Az igazságszolgáltatási cél primátusa indokolta azt is, hogy az ügyész a teljes nyomozás felett rendelkezési jogot kapott. E jog gyakorlása során, valamint a vádemelésben és a vádképviselésben a II. Be ügyészi autonómiát feltételezett, ami akkor teljesül, ha az ügyész döntéseit – a bíróhoz hasonlóan – személyesen, belső meggyőződésére alapítva hozza meg.

A II. Be reform értékű változásokat hozott, amelyeket azonban sem a bűnildöző sem az igazságszolgáltatási szervek nem fogadtak be, minthogy szervezeti reformok nélkül erre nem voltak felkészülve. A kriminalisztika fejlődése szempontjából lényeges felismerés, hogy a felderítésre koncentrálni a nyomozásnak nem a bírósági tárgyalással kellett volna versenyre kelnie, hanem a kriminalisztikai jártasságával emelhetné volna tekintélyét, amit az ügyész széles körű rendelkezési joga sem csorbíthat. Ez a szemléletváltás azonban nem következett be, a jogalkotás pedig új irányt választott. A rövid életű II. Be. helyébe 2018. július 1-jei hatállyal a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban III. Be) lépett.

Felderítés és bizonyítás a III. Be. idején

A hatályos III. Be. szakított azzal a törekvéssel, ami az előkészítő eljárástól nem bizonyítást, hanem csupán az ahhoz szükséges információk megszerzését várta el. A nyomozás ebből a szempontból ismét egyenértékű lett a bírósági tárgyalással, mint előzetes, de mégis teljes bizonyítás felvételi eljárás.

A III. Be. kommentárja kiemeli: „*A nyomozás lényegét tekintve, a bizonyítási eszközöket összegyűjtő és rögzítő, a bizonyítási eljárások eredményét megállapító, valamint mindezeket az ügyészség és a nyomozó hatóság által értékelő [...] előzetes bizonyítás felvételi eljárás*” (Belegi, 2018).

A nyomozástól a törvény nem kívánja meg a tényállás hiánytalan megállapítását, de azt igen, hogy a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékelje, a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítsa meg. Ez a meggyőződés azonban nem személyes, hanem a szervezet működésének az eredménye.

A törvény arról sem szól, hogy milyen feltétele van a nyomozás megkezdésének. Csupán azt olvashatjuk a 348. § (1) bekezdésében, hogy a büntetőeljárás – ha a törvény kivételt nem tesz – nyomozással kezdődik. Ilyen kivétel az előkészítő eljárás.

Azt, hogy a nyomozó hatóság bűncselekmény gyanúja alapján indít nyomozást, csak a nyomozás és az előkészítő eljárás részletes szabályairól szóló kormányrendeletből tudjuk meg [100/2018. (VI. 8.) Korm. rendelet 122. §]. A nyomozás megkezdéséhez olyan információkra van szükség, amelyekből legalább két következtetés levonható.

- Először az, hogy indokolt előkészítő eljárás lefolytatása, mert az nélkülözhetetlen a bűncselekmény gyanújának megállapításához, az előkészítő eljárás törvényi előfeltételei adottak, és az eredményes előkészítő eljárás nyomán a bűncselekmény gyanúja megállapítható.
- Másodszer az, hogy nem indokolt előkészítő eljárás, mert a hatóság hivatalos tudomása vagy a feljelentés alapján rendelkezésére állnak olyan adatok, amelyekből a bűncselekmény gyanúja, mint a nyomozás megkezdésének szükséges és elégséges feltétele, megállapítható.

A III. Be. a felderítésnek normatív tartalmat adott (eljárásjogi intézménnyé tette), amikor megállapította, hogy a nyomozás felderítésből és vizsgálatból áll. A felderítésnek feladatul szabta, hogy a megalapozott gyanú megállapításához szükséges mértékben fel kell deríteni a bűncselekményt és az elkövető személyét. A nyomozó hatóság az előkészítő eljárás és a felderítés során önállóan, a vizsgálat során az ügyészség irányításával jár el. Ez azt jelenti, hogy megszűnt az ügyész általános rendelkezési joga, amit a II. Be. még hangsúlyozott.

Az idézett kommentátor szerint: „*A nyomozás két szakasza közötti különbséget nem annyira a tényleges tevékenységben, inkább a nyomozó hatóság és az ügyészség közötti kompetenciaelosztásban látom...*”, majd rámutatva arra, hogy az ügyészség, mint közvádoló az állam büntető igényének kizárólagos érvényesítője, így folytatja:

„Mindebből az is következik, hogy a nyomozást befejező döntésért az ügyésztség osztatlan felelősséggel tartozik, amely akkor lehet valóságos, ha a nyomozás egésze fölött rendelkezési, döntési jogosultsága van.” (Belegi, 2018). A tényleges jogi helyzet azonban mégis az, hogy az ügyész rendelkezési joga a vizsgálatra szűkült, ott viszont maradéktalan, amikor az ügyész dönt a gyanúsítottal szemben folyamatban lévő nyomozás befejezéséről. A nyomozást az eljárás megszüntetése vagy a vádemelés fejezi be.

A kriminalisztika tárgya a hatályos eljárási törvény (III. Be.) szerint

A kriminalisztika a tételes jog keretei között kerül művelésre, ezért a hatályos törvény jelöli ki annak kutatási tárgyát, ami magába foglalja az előkészítő eljárást, valamint a felderítésre és vizsgálatra tagozódó nyomozást. Az eljárás ilyen szakaszolása kihívást jelent a nyomozástan számára. Természetesen a tudománynak nem az a feladata, hogy igazolja a tételes jogi megoldás helyességét, hanem az, hogy adja annak tudományos igényű kritikáját, segítve az eredményes és törvényes bűnüldözést és igazságszolgáltatást.

A kriminalisztika kompetencia alapú rendszere

A kompetencia alatt ebben az esetben a nyomozó hatóságok anyagi-technikai felszereltségét, és tagjainak szakmai felkészültségét értjük. A kriminalisztika a 19. század végén az osztrák Hans Gross és a francia Edmond Locard munkássága révén született szakkifejezés, ami eredetileg a bűnügyi nyomozó speciális szaktudását kitöltő gyakorlati ismeretek együttesének a megjelölésére szolgált (Margot, 1999). Ehhez képest a kriminalista (ahogy nálunk sokáig nevezték, a detektív, vagyis a tények feltárója) olyan különleges ismeretek birtokosa, aki az ilyen tudást igénylő szakkérdések megválaszolásával segíti a nyomozást. A különleges szakértelem alsó határát a kriminalisztikai szaktudás jelenti. Szakértőre akkor van szükség a nyomozásban, ha a szakkérdés eldöntéséhez a nyomozó (bűnügyi technikus) szaktudása sem elegendő (Erdei, 1987). A kriminalisztikai tudásanyag rendszerezése és elméleti megalapozása, valamint új ajánlások kimunkálása a krimináltaktika, a kriminalisztika egyik ágának a feladata lett. A „tudományos rendőrség” a 20. század elején kifejlesztett rendőrségi azonosító laboratóriumok működésének megjelölésére szolgált, minthogy ezekben az intézetekben a kémia, a biológia, a fizika, az orvostudományok és

más természettudományok képviselői, e tudományterületek által feltárt eszközök és módszerek segítségével igyekeztek segítséget nyújtani a tárgyi bizonyítékok felkutatásához, a múltbeli esemény rekonstruálásához, valamint az ehhez szükséges azonosítási műveletek elvégzéséhez. A laboratóriumi háttér megkívánta a helyszínen folytatott nyomkutató és nyomrögzítő feladatok technikailag magas színvonalú elvégzését, ami a bűnügyi nyomozó mellett újabb szakember, a bűnügyi technikus tudásának a törzsét alkotta. Ezek az ismeretek a krimináltechnikában integrálódtak. A laboratóriumi szakértő és a bűnügyi technikus bizonyítási tevékenységének próbáját jelentette, hogy megállapításaik és az általuk feltárt tárgyi bizonyítékok mennyire alkalmasak a büntető perben az ítélethez szükséges belső meggyőződés kialakítására.

A kontinentális tárgyalási rendszer, ami inkább tekinthető a nyomozási anyag felmondásának, mint a tényállás megállapításához szükséges eredeti bizonyítás felvételének, a bűnügyi nyomozóknak és a bűnügyi technikusoknak a bíróság előtti szereplését a minimumra szorította, és ha az mégis bekövetkezett, a nyomozó kihallgatása inkább hasonlított „társhatóságok” közötti disputához, mint ügyféli közreműködéshez. Az angolszász rendszerű büntető perben azonban az érdemi bizonyítás a tárgyaláson történik, ezért itt döntő jelentősége van annak, hogy a bűnügyi nyomozás anyagának felkutatásában részt vett detektívek és bűnügyi technikusok miként képesek érveiket a bíróság elé tárni. A laikus esküdtek számára bonyolult szakértői eljárásokat közérthető módon bemutatni, ez lett az egyik legfontosabb szakértői képesség. Csak az ilyen módon felvett bizonyítás teszi lehetővé a védelem számára az egyes bizonyítékok hitelt érdemlőségének ellenőrzését, és csak ennek révén lehetséges eljutni a kétségeket kizáró bizonyossáig. Az angolszász jogrendszer országaiban a kriminalisztikai szakismeret lényegét ennek a véleményformálásnak, valamint a vélemény igazságügyi fórumok elé terjesztésének a módszertana alkotta. Ezt a tudásanyagot nevezték forenzikus tudománynak (forensic science). Más értelmezés szerint a forenzikus tudományok körét az igazságügyi orvostan, a vegytan, a fizika és további olyan természettudományos háttérre támaszkodó igazságügyi tudomány képezi, amelyeknek közös ismérve, hogy saját szakterületük ismereteit, eljárásait, technikáit és módszereit a jogi eljárásokban felmerülő, különleges szakértelmet kívánó kérdések megválaszolásának szolgálatába állítják. Ebben a csoportosításban a kriminalisztika feladata „*a forenzikus tudományok számára egy általános elmélet és metodológia*” kidolgozása (Katona, 2002).

Az angol kifejezés, a forensic science szinte teljesen lefedi a kontinentális krimináltechnika fogalmát. Azonban a két eljárási rendszer konvergenciája a kriminalisztika szemantikájában is felismerhető. Katona Géza megállapítja, hogy a kriminalisztika kifejezés (és az ehhez kapcsolódó nyomozástani szemlélet) egyre

inkább terjed az angolszász jogi kultúrában is. A már idézett Pierre Margot arra hívja fel a figyelmet, hogy a kontinentális gondolkodás viszont egyre nagyobb érdeklődést mutat a forenzikus tanítások iránt, olyannyira, hogy francia nyelvterületen terjedőben van az angol kifejezés megfelelője a „sciences judiciaires” (Margot, 1999). Sőt, a kriminalisztika művelésében hírnevet szerzett lausanne-i egyetem „neológusai” már megalkották a francia „sciences forensiques” kifejezést. Mindez nem csupán játék a szavakkal, hanem egyértelmű szemléletváltás. Az előkészítő szakaszt a következetes vádelv szeretné a laikus polgár akciójának láttatni, amellyel bíróság elé viszi a bűncselekmény okozta sérelmet. Ez olyan fikció, ami nem tartható fenn. A bűncselekmény gyanújának felmerülésétől kezdődően jelen van a hatóság a maga represszív felhatalmazásaival, amelyek ahhoz szükségesek, hogy az eljárás sikerét a büntetést kerülni kívánó érdekek ne veszélyeztethessék. De ugyanez a hatóság rendelkezik kriminalisztikai hozzáértéssel is, ami esélyt ad a múltbeli tényállás valósággal egyező megismerésének. A bűnüldöző szervezet tagjával szemben támasztott szakmai követelmények elméletileg is megalapozott rendszerezett kifejtésének szüksége teszi mind népszerűbbé a tengeren túl is a kriminalisztikai szemléletet, amelynek a bölcsője mégis csak a kontinentális inkvizíciós eljárási forma. Más oldalról viszont a tárgyalás felértékelődése a tényállás bizonyításában arra készíti a francia eljárási rendszeren nevelkedett bűnügyi tisztviselőket, hogy képesek legyenek az általuk feltárt bizonyítékok hitelét a védelem érveivel szemben, egy kontradiktórium perben igazolni. Ez a forenzikus logika jellegzetes szereposztása. A kriminalisztika tehát eredetileg úgy alakult ki, mint a bűnüldöző apparátusok gyakorlati tapasztalatainak az összegzése, amely egyúttal a bűnügyi nyomozótól elvárható nélkülözhetetlen szaktudás, gondolkodásmód és cselekvési készség együttesét jelentette. Ez a tudásanyag szervesen beépül a kriminalisztika tudományos rendszerébe.

Az igazságszolgáltatás szélesebb fogalma

A hatályos büntetőeljárási törvény újra teret ad az igazságszolgáltatás egy szélesebb fogalmának, amelyben a bűnüldözés egész apparátusa igazságszolgáltatási szerepet kap. *„Az igazságszolgáltatás, vagyis a büntető igazságszolgáltatás tágabb értelemben magában foglalja az egész büntetőeljárást, valamennyi eljárásban közreműködő vagy részt vevő szerv és személy tevékenységét, és a közöttük keletkező és fennálló valamennyi eljárási jogi kapcsolatot, vagyis jogviszonyt.”* (Büntetőeljárási jog, 1974). Nem állnak messze ettől a felfogástól az igazságügyi politikáról szóló 1710/2014 (XII. 5.) Korm. határozat következő iránymutatásai:

„... a tágabb értelemben vett igazságszolgáltatásba vetett közbizalom erősödjön, [...] az Alaptörvényben meghatározott tisztességes eljárás követelménye ne csak az eljárás tisztességére, nyilvánosságára és ésszerű határidejére vonatkozzon, hanem abból a döntés tisztességére vonatkozó elvárás megkérdőjelezhetetlen legyen,

e) szükséges a jogászképzés színvonalának emelése, a jogászi hivatás védelme és a jogászi identitástudat növelése,

f) erősíteni kell az európai együttműködés keretén belül a nemzeti érdek hatékony képviseletét,

g) elő kell segíteni az igazságügyi szervezetrendszerrel történő hatékony közreműködést és a velük történő kapcsolattartás folyamatos biztosítását.”

Az igazságügyi politikának helyes törekvése a döntések tisztességére vonatkozó elvárás megkérdőjelezhetetlensége, de ez a követelmény kizárólag a törvényesség maradéktalan betartása, a hatalmi ágak világos elválasztása, a bíróság függetlenségének érvényesítése mellett valósulhat meg, parancsba nem adható, meg kell érte dolgozni! Az alkotmányos jogállam alapértékei melletti elkötelezettség szolgálhatja a leghatékonyabban a jogászi hivatás védelmét és a nemzeti érdek hatékony képviseletét is. Az nem derül ki, hogy a határozat mit ért a kapcsolattartás folyamatos biztosításán. Az így keletkezett homályt talán az oszlathatja el a legjobban, ha a múltból (és nem a jogállami múltból) visszahozott szélesebb értelemben felfogott igazságszolgáltatás szemléletének veszélyeire hívjuk fel a figyelmet. A hatalmi koncentráció a végrehajtó hatalmat kivételes helyzetbe hozza – hiszen a parancs hatálya alá vont teljes bűnüldözési apparátus a rendelkezésére áll –, ugyanakkor a bíróságot megfosztja attól a lehetőségtől, hogy ennek az előkészítő szakasznak hatékony kontrollját elvégezhesse.

Nem árt figyelmeztetni arra, hogy a koncepciók perek „forgatókönyvei” az előkészítő eljárásban íródtak. Az igazságszolgáltatási szervek semmiféle kontrollt nem gyakorolhattak az ilyen nyomozások felett. Joggal állapította meg egy, a korszakról szóló tanulmány: „... a tényállás koholtsága a jogi megítélésen kívül, a jog által ellenőrizhetetlen szférában áll össze” (Szabó, 1975). A szélesebb értelemben felfogott igazságszolgáltatás ideológiája ezeket a veszélyeket hordozza. Erre figyelmeztet Bócz Endre tanulmánya: „Igyekeztem kimutatni, hogy a »szűkebb« és »tágabb« értelemben vett igazságszolgáltatás – eredetileg néhai Barna Péter nevével fémjelezhető – koncepciója, amely szerint a nyomozásban 'a lényegyet tekintve ugyanolyan bizonyítás folyik, mint a tárgyaláson', s amely tudat alatt sok tekintetben még ma is meghatározza a jogalkalmazói szemléletet, nem állja meg a helyét. A bűnözés, és – következként – a bűnüldözés sokat változott, de nem annyit, hogy a büntető igazságszolgáltatás olyan

kipróbált és bevált hagyományos elveit, mint a közvetlenség és a kontradiktórius tárgyalás, fel kellene adni” (Bócz, 2019).

Alkotmányos jogállamban a kormányzat számára az igazságszolgáltatással való „kapcsolattartás folyamatos biztosításának” egyetlen járható útja az igazságszolgáltatás fogalmának a bírósági ítélkezésre szorítása, és a bírói hatalmi ág függetlenségének megóvása.

„Pontosabban a hatalommegosztás célja és értelme az állampolgári szabadság biztosítása: a törvényhozás, a végrehajtás és az igazságszolgáltatás elválasztása ugyanis azt a célt szolgálja, hogy ne jöhessen létre zsarnokság és önkény. Másrészt a hatalommegosztásban az a fajta etikai-morális felfogás fejeződik ki, amit ugyancsak Harrington mutat be a két lánynak a példáján, akik úgy osztoznak egy kalácson, hogy az egyikük kettévágja azt, a másik pedig választ a két darab közül.” (Sári, 1995).

A büntetőeljárás előkészítése része a rendészeti működésnek, a munkamegosztás rendjén azonban jogilag és szervezetileg is elkülönül egymástól a rendet óvó és az azonnali beavatkozásra felelős közbiztonsági rendőrség, valamint a „jogrend helyreállításában segédkező biztonsági rendőrség” (Concha, 1905). Amit Concha Győző segédkezésnek nevez, azt az újabb irodalom az igazságszolgáltatás, a büntető per előkészítésének mondja. További elválasztó ismérv, hogy „... a bűnüldözés nem a társadalmi rendet biztosítja, hanem a büntetést”, s Concha jelzi azt is, hogy „a jog uralma, amelyet végső soron a bíróság tart fenn, adja az egyénnek valamint az államhatalomnak azt az érzést, amelyet biztonságnak nevezünk” (Concha, 1905). Ebben az esetben arról a biztonságról van szó, amelyben az állam nyugodt lehet afelől, hogy az általa megalkotott törvényeknek érvényt fognak szerezni, az egyén pedig biztos lehet abban, hogy a független bíróság az államhatalom önkényétől is képes lesz megvédelmezni őt.

Az előbbiekből az következhet, hogy a végrehajtó hatalomnak nem az igazságszolgáltatás környékén célszerű „tágítani” hatalmát, hanem a közbiztonság fenntartásában viselt felelősségét – a társadalommal és a rendészeti szakértelemmel összefogva – tervező munkával kellene megalapozni.

Felhasznált irodalom

Belegi J. (Szerk.) (2018). *Büntetőeljárás jog I-II. Kommentár a gyakorlat számára.* HVG-ORAC, Lap- és Könyvkiadó Kft.

Bócz E. (2019). *Gyűjteményes kötet Bócz Endre írásaiból.* Magyar Közlöny Könyv- és Lapkiadó Kft.

Borszéki Gy. & Lakatos J. (Szerk.) (1999). *Bevezetés a kriminalisztikába.* Rejtjel Kiadó.

- Büntetőeljárás jog (1974). BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség.
- Concha Gy. (1905). *Politika, Közigazgatástan*. Budapest.
- Déri P. & Budai A. (1991). *Korszerű bűnüldözés*. Országos Rendőr-főkapitányság.
- Déri P. (2004). *Az állam és a társadalom kötelezettségei a bűnözés elleni harcban, Kriminálisztika II*. Duna Palota és Kiadó.
- Erdei Á. (1987). *Tény és jog a szakvéleményben*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Katona G. (2002). *A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok*. BM Kiadó.
- Katona G. (2004). A bizonyítás és a nyomozás egyes kérdései az új Be tükrében. *Magyar Jog*, 51(9), 525-534.
- Kertész I. (1972). *A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntetőeljárás jog és a kriminalisztika tudományában*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Király T. (2000). *Büntetőeljárás jog*. Osiris Kiadó.
- Kriminálisztika (1961). Belügyminisztérium Tanulmányi és Módszertani Osztály.
- Kube, E. & Simmross, U. (2002). *Új fejlődési tendenciák a kriminalisztikában. A kriminalisztika aktuális kérdései*. BM Kiadó.
- Margot, P. (1999). Un changement de nom dans la continuité. *Revue Internationale de Criminologie et de police technique et scientifique*, 52(6), 6-8.
- Molnár J. (1995). *A kriminalisztika tudománya. Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv*. IKVA Könyvkiadó.
- Petrétei D. (2018). A bűnügyi helyszín a szabványosítási tendenciák és az új Be. tükrében. *Rendőrségi Tanulmányok*, 1(3), 4-48.
- Sári J. (1995). *A hatalommegosztás*. Osiris Kiadó.
- Szabó A. (1975). A jogászság megváltozott társadalmi szerepe. *Szociológia*, 4, 502-511.
- Szabó A. (1988). Bűnüldözési stratégiák. *Belügyi Szemle*, 26(12), 3-8.

Alkalmazott jogszabályok

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról (I. Be)
1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (II. Be)
2017. XC. törvény a büntetőeljárásról (III. Be)
- 100/2018. (VI. 8.) Korm. rendelet a nyomozás és az előkészítő eljárás részletes szabályairól
- 1710/2014 (XII. 5.) Korm. határozat az igazságügyi politikáról

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

- Finszter G. (2021). A rejtőzködő bűn és a büntető hatalom. *Belügyi Szemle*, 69(10), 1691-1707.
<https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.10.1>